

УДК 821.112.2.09"19"

DOI 10.31654/2520-6966-2018-11f-93-61-67

Л. М. Остапенко

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

**Біблійний вимір роману Патріка Зюскінда
"Парфуми". Частина II¹. Пахощі тіла**

*Ми бо для Бога Христова запашиність серед тих,
хто спасається, і тих, які гинуть,
для одних бо смертельна запашиність на смерть,
а для других запашиність життєва в життя.
І хто здатен на це?
[2 Кор. 2:15–16]*

Стаття присвячена біблійному виміру роману П. Зюскінда "Парфуми" як можливому коду його прочитання. Автор аналізує сучасні погляди на функціонування біблійних мотивів у творі і висловлює власні припущення. Головна увага спрямована на немарковані біблійні алюзії, передусім семантику пахощів та їх подвійне кодування П. Зюскіндом. На основі проведеного дослідження автор доводить, що використання біблійного коду в романі підпорядковане стратегії викриття людини як потенційного творця і спростування духовного сенсу культури.

Ключові слова: *Біблія, П. Зюскінд, "Парфуми", алюзія, пахощі.*

Досліджуючи біблійний вимір роману "Пахощі", науковці звернули увагу на відповідність між професійним становленням майбутнього парфумера і підготовкою Христа до "суспільного служіння", що, на їхню думку, характеризує образ Жана-Батіста Гренуя як Анти-Месію. Віднаходячи паралелі між текстом роману і євангельськими подіями, російська дослідниця І. А. Черненко порівнює життя Гренуя в Парижі із зростанням Христа в Назареті. Отримання Гренуєм грамоти підмайстра від Бальдіні, на її думку, нагадує хрещення Христове. Усамітнення Гренуя в печері вулкана Плон-дю-Канталь співвідноситься із сорокаденним перебуванням Христа у пустелі [4].

¹ Початок див.: Остапенко Л. М. Біблійний вимір роману Патріка Зюскінда "Парфуми". Частина I. Плоть світу. *Література та культура Полісся*. Вип. 91. Серія "Філологічні науки". Ніжин: НДУ, 2018.

В коментарях до біблійного контексту роману поза увагою дослідників все ще залишається дитинство і юність Жана-Батіста, хоча є підстави віднайти інтертекстуальний зв'язок цієї сюжетної лінії твору зі Старим Завітом і спорідненість образу парфумера з тими біблійними постатями, в яких духовне передання вбачає прообраз Христа.

Зокрема загроза існуванню, що тяжіє над героєм від народження, так само, як і його наймовірний порятунок, суголосні з долею пророка Мойсея із Книги Вихід. За старозавітною історією мати Мойсея, аби запобігти смерті, що за вироком фараона спіткала єврейських немовлят, пустила сина в очеретяному кошику вниз за течією Нілу. Там його знайшла донька фараона і за милістю Божою взяла дитину до себе. Коли ж хлопчик опинився у палаці, рідна мати попри небезпеку зголосилася стати його годувальницею, аби з материнським молоком він усотував єврейську кров як гідний син свого народу.

У романі П. Зюскінда біблійний мотив "дивовижного порятунку немовляти" зазнає травестії. Переосмислення згаданих у романі старозавітних подій виявляє не милість світу до знайди, якому відводиться доволі пасивна роль, а прагнення його "скараскатися" [1, с. 7]. За біблійним переданням Мойсей був урятований зусиллями людей, що діяли з волі Божої, у романі П. Зюскінда Гренуй виживає усупереч обставинам. Мати Гренуя сама має намір позбутися дитини так само, як попередніх немовлят, і накладає за це головою. Жодна годувальниця не погоджується залишити малюка в себе. Зрештою одна з них, Жанна Бюссі, підкидає очеретяний кошик з немовлям священику Тер'є зі скаргою на те, що разом з молоком дитя висмоктало з неї всю кров [1, с. 8]. Пастир Тер'є, що "завідує монастирським фондом милосердя", відмовляється від ідеї всиновлення дитини [1, с. 20] і відправляє "крикливий кошик" якнайдалі "угору по Сені" [1, с. 21].

З огляду на підозри про зв'язок немовляти з нечистим, що їх висловлює оточення Гренуя [1, с. 11, 16, 20], в романі оприявлюється власне духовна місія Мойсея, з якою порівнюється покликання майбутнього парфумера. Від народження Мойсей, чиє ім'я (євр. מֹשֶׁה) означає "врятований з води" або "помазанець", був Божим вибранцем, що мав урятувати євреїв від рабства. Вихід Мойсея на чолі народу за межі Єгипту вважається передвістям Христового звільнення людства від гріха і смерті, зокрема перехід євреїв через Червоне море співвідноситься з таїнством хрещення.

У творі мотив "помазання" набуває травестованого вигляду: відсутність "дивовижного" карамельного запаху на тім'ячку малюка переконує годувальницю в тому, що Божа рука не торкалася цієї дитини [1, с. 14]. Натомість сама вона пахне молоком і овечою вовною

[1, с. 9]. У старозавітному контексті ці пахощі натякають на пастирську місію Мойсея, який спершу був вівчарем, а згодом був покликаний Богом стати поводителем народу. Водночас вони відтворюють атмосферу Віфлеємського вертепу, де новонароджений Ісус уперше прикладався до материнських грудей. У такий спосіб годувальниця постає ще одним травестованим образом Богородиці, оприявленим порівняно з матір'ю Гренуя лише через пахощі її тіла.

Саме ці "приємні" пахощі [1, с. 9], пов'язані у Біблії з провіщенням Спасителя, зазнають у романі П. Зюскінда "подвійного кодування" і постають джерелом духовної спокуси для обох героїв. Вони наснажують малого Гренуя, що згодом обере шлях "вибранця", і бентежать сумління священика Тер'є, чия нудьга за земними радощами так само оприявлює його месіанські амбіції. Уявляючи себе "звичайним... ремісником", котрий "узяв дружину, таку теплу, повненьку жінку, що пахне молоком, народив із нею сина, та й гойдає його оце на колінах" [1, с. 18], панотець співвідносить себе з біблійним Йосифом-обручником. Євангелії переповідають, що святий Йосиф був теслярем і побрався з Марією, коли вона була вже при надії. Відомо, що Йосиф злякався гніву Господнього за прихований гріх, та дізнавшись про Спасителя, прийняв Немовля і виховав за сина. Відтак Йосиф-обручник ушановується духовним переданням як батько Христа. В іконографії католицької церкви св. Йосиф традиційно зображується з Дитятком Ісусом на руках та лілеєю в руці, що за біблійною традицією символізує святість [7].

Панотець постає в романі травестованим Йосифом. Власний запах Тер'є, котрий згадує про пахощі лілеї [1, с. 18], а сам тхне тхне "потом, оцтом, квашеною капустою і непраним одягом" [1, с. 19], зумовлює страх панотця перед дитиною, що засвідчує його ганьбу. Спричинене появою немовляти прагнення Тер'є позбутися смороду тіла ("Прибігши до монастиря, він скинув, наче щось брудне, одяг, помився з голови до ніг..., довго хрестився і молився" [1, с. 21]), водночас нагадує і чернецьку практику екзорцизму після контакту з нечистим, і таїнство хрещення, що передбачає очищення від гріхів. Та на противагу Мойсею, що вивів народ за межі Єгипту і вказав на звільнення людини від гріха, Гренуй сам опиняється за межами "парафії": годувальниця залишає його за "брамою монастиря Сен-Мері" [1, с. 8], панотець – на іншому боці міста, за "воротами" Бастілії [1, с. 21]. Усупереч євангельській історії травестоване П. Зюскіндом "святе сімейство" позбувається немовляти, дбаючи передусім про "душевний спокій" [1, с. 9].

Перебування Гренуя у пансіоні мадам Гайяр, де він опиняється з волі панотця, в травестованій формі нагадує історію Йосифа

Прекрасного із Книги Буття. Священна історія, що являє взірець смиренної любові до Бога і до ближнього, переосмислюється П. Зюскіндом з метою викриття матеріальних чинників людського існування, що замінили життя духу абсолютизацією плоті. Відповідно в романі профанується духовне покликання Йосифа, чия постать традиційно розглядається як прообраз Христа.

За біблійним сюжетом Йосиф стає жертвою змови братів і потрапляє у рабство через духовне вибранство. Гренуя вихованці пансіону мадам Гайяр хочуть позбутися через його тілесну ваду (відсутність запаху). Притаманний Йосифу дар "сновидця", що про рокує йому спасительну місію, позначається на здатності Гренуя сканувати матеріальний світ. Матеріалізація метафори, до якої вдається П. Зюскінд, підкреслює суто прикладне значення його "дару": "бачити" предмети вночі, відчувати "гусінь у капусті, гроші за димарем, людей крізь стіну" [1, с. 21]. За старозавітним першоджерелом, завдячуючи Йосифу порятунком від голоду фараон винагороджує його владою й багатством. Мадам Гайяр, чию прихильність Гренуї здобув своїм даром, продає хлопця чинбареві через страх втратити свої заощадження. Йосиф завдяки своїй богоприхильності здійснює духовний подвиг: виявляє милосердя до братів і запобігає загибелі народу Ізраїлю. Гренуї зносить поневіряння завдяки фізичній витривалості і стає джерелом прибутку для своїх господарів, що однак не рятує їх від смерті.

Посвята Гренуя, що відкриває перед ним шлях до здійснення "місії", так само має інтертекстуальний зв'язок із старозавітною Книгою Буття. Зокрема, знайомство Жана Батіста з парфумером Джузеппе Бальдіні співвідноситься з біблійним мотивом благословення патріархом Ісаком його синів.

За біблійним переданням молодший з братів-близнюків Яків прагнув обійти первістка Ісава і першим отримати благословення батька. За порадою матері він огорнув свої руки шкірою молодих козенят, імітуючи природну волохатість братових рук, і в темряві простягнув їх до напівсліпого батька. Ісак був здивований, почувши голос Якова і торкнувшись рук Ісава, однак благословив першим меншого сина. Так біблійна традиція пояснює розподіл повноважень між людьми: нащадки Ісава успадковують могутність і владу, а сини Якова – право славити Бога.

В біблійному контексті епізод посвяти Гренуя у парфумери демонструє підміну духовної обітниці матеріальною. Гренуї потрапляє в майстерню Бальдіні, виконуючи доручення Грімалія доправити козячі шкіри для виготовлення замші. Бальдіні майже не розрізняє у

темряві його постать. Гренуй залишається невпізнаним, "простягуючи Бальдіні обмотану шкірою руку" [1, с. 78], ніби "ховається за своєю простягнутою рукою" [1, с. 79]. Під час розмови з хлопцем Бальдіні погладжує поверхню козячої шкіри [1, с. 81] і плекає думку зробити з неї кілька пар рукавичок [1, с. 82]. Зрештою саме Гренуя він бере за помічника, аби його *руками* повернути собі втрачену славу. Після угоди з Гренуєм Бальдіні відкладає намір піти "в Нотр-Дам дякувати Богові" і вперше забуває "помолитися перед сном" [1, с. 101].

Натомість у Гренуя, що має Бальдіні за "святого" [1, с. 80], з'являється ілюзія духовного покликання. Гренуй, що досі нагадував парфумеру "маленьке чорне жабеня" [1, с. 86, 87], "уперше був схожий більше на людину, аніж на тварину" [1, с. 91]. У старозавітному контексті насичення козячої шкіри вишуканим ароматом, до якого вдається Бальдіні з допомогою Гренуя [1, с. 101], викриває прагнення людини приховати тваринне єство і водночас увиразнює її одвічну тілесність.

У контексті біблійної етики, що визначає зміст європейської літератури від її заснування, кожен із героїв П. Зюскінда, подібно до шекспірівських персонажів, заслуговує на власну смерть, а їхня спокута так само, як у Дантовій "Божественній комедії", безпосередньо зумовлена самим гріхом. На протигагу Святому Письму, що підносить духовне покликання людини та її активну співучасть із Творцем у вдосконаленні світу [8], біблійний вимір роману П. Зюскінда викриває *тілесну* сутність людини, що визначає зміст і кінець її існування.

Смерть вихователів Гренуя, для яких матеріальні надбання еквівалентні духу, вочевидь стає спокутою їхнього життя, а не наслідком впливу Анти-Месії [6] чи антитезою воскресіння [4], як стверджують деякі дослідники. Інфляція заощадженого на дітях статку мадам Гайяр стає "початком її матеріального кінця" [1, с. 34], справджує страх "померти серед сотень чужих людей" [1, с. 23] і розділити долю її вихованців, що знайшли вічний спокій у загальній ямі [1, с. 35]. Чинбареві Грімалю, чий "мокрый труп", "розпластавшись плив униз холодною Сеною" [1, с. 102–103], доводиться сплатити за "звір'яче існування" наймитів, що на їхньому тілі "місяцями не було сухої нитки...", шкіра була холодна, м'яка і набрякла" [1, с. 37], так само, як у забитих тварин, чию шкіру вони мали вичиняти й вимочувати. Джузеппе Бальдіні повторює долю своїх парфумів, що були єдиним його статком, і тому зникає без сліду, не лишивши по собі жодної спадщини [1, с. 131].

(Продовження буде)

Література

1. Зюскінд П. Парфуми: Історія одного вбивці: Роман / пер. з нім. І. С. Фрідріх. Харків: Фоліо, 2006. 287 с.
2. Затонский Д. В. Интермедия: Некто Жан-Батист Гренуй, или Жизнь, самое себя имитирующая. *Модернизм и постмодернизм: Мысли об известном коллобрачении изящных и неизящных искусств*. Харьков, 2000. С. 68–74.
3. Кротков А. Примите, ядите: сие есть тело мое. *Юность*. 1998. № 5. С. 79–80.
4. Черненко И. А. Библиейские мотивы в романе П. Зюскинда "Парфюмер". *Литература в диалоге культур-2: Материалы Международной научной конференции*. Ростов-на-Дону, 2004. С. 242–248.
5. Черненко И. А. Патрик Зюскинд о божественном, творческом и слишком человеческом. *Вопросы литературы*. 2010. № 4. С. 260–282.
6. Чумаков С. Н. Мифологические аналогии в романе П. Зюскинда "Парфюмер". *Научный журнал КубГАУ*. 2014. № 102 (08). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mifologicheskie-analogii-v-romane-p-zyuskinda-parfyumer>.
7. Язикова І. Таємниця християнських символів. *Твій Благовісник*. 2001. № 1–4. URL: <https://propovidnyk.com.ua/tayemny-tsa-hry-sty-yans-ky-hsy-mvoliv/>.
8. Чистота и нечистота ритуальные // Электронная еврейская библиотека. URL: <http://eleven.co.il/judaism/commandments-and-precepts/14689/>.

Literatura

1. Zyuskind P. Parfomy: Istoriya odnogo vbyvtsy: Roman / per. z nim. I. S. Fridrih. Harkiv: Folio, 2006. 287 s.
2. Zatonskiy D. V. Intermediya: Nekto Zhan-Batist Grenuy, ili Zhyzn', samoye sebya imitiruyushchaya. Zatonskiy D. V. Modernizm i postmodernizm: Mysli ob izvechnom kolovrashcheniyi izyashchnyh i neizyashchnyh iskusstv. Har'kov, 2000. S. 68-74.
3. Krotkov A. Primate, yadite: siye yest' telo moye. Yunost'. 1998. № 5. S. 79-80.
4. Chernenko I.A. Bibleyskiye motivy v romane P. Zyuskinda "Parfyumer". Literatura v dialoge kul'tur-2: Materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii. Rostov-na-Donu, 2004. S. 242-248.
5. Chernenko I.A. Patrik Zyuskind o bozhestvennom, tvorcheskom i slishkom chelovecheskom. Voprosy literatury. 2010. №4. S. 260-282.
6. Chumakov S. N. Mifologicheskiye analogii v romane P. Zyuskinda "Parfyumer". Nauchnyy zhurnal KubGAU. 2014. №102(08). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mifologicheskie-analogii-v-romane-p-zyuskinda-parfyumer>.
7. Yazykova I. Tayemnytsya hrystyyanskyh symboliv. Tviy Blagovisnyk. 2001. №1-4. URL: <https://propovidnyk.com.ua/tayemny-tsa-hry-sty-yans-ky-hsy-mvoliv/>.
8. Chistota i nechistota ritualnyye. Elektronnyaya yevreyskaya biblioteka. URL: <http://eleven.co.il/judaism/commandments-and-precepts/14689/>

Л. М. Остапенко

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри славянської філології, компаративістики і перекладу
Нежинського державного університету імені Миколая Гоголя

Библейский код в романе Патрика Зюскинда "Парфюмер". Часть II. Запах тела

Статья посвящена библейскому коду романа П. Зюскинда "Парфюмер". Автор анализирует современные взгляды на функциональность библейских мотивов в произведении и высказывает собственные предположения. Основное внимание акцентируется на немаркированных библейских аллюзиях, прежде всего семантике запахов и их "двойном кодировании" П. Зюскиндом. На основе проведенного исследования автор доказывает, что использование библейского кода в романе подчинено стратегии разоблачения человека как потенциального творца и отрицания духовного смысла культуры.

Ключевые слова: Библия, П. Зюскинд, "Парфюмер", Библия, аллюзия, запахи.

L. M. Ostapenko

Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Slavic Philology,
Comparative Studies and Translation of the Nizhyn Mykola Gogol State University

Biblical Code in Novel "Perfume" by Patric Suskind. Part II. The Smell of Body

The author analyzes the biblical code of novel "Perfume" written by Patric Suskind, suggests that the one of the possible codes of novel interpretation is biblical, pays special attention to the analysis of a large number of marked and unmarked allusions to the Bible, foremost on semantics of aromas and their functions in the text, and basing on the conducted research proves that the free use of themes and images of the Old and New Testaments in the novel images can be considered as one of the fundamental principles of author's strategy. It is sent to the exposure of man as a potential creator and refutation of spiritual sense of culture.

Key words: the Bible, Patric Suskind, "Perfume", allusion, aromas.